

ВЗАЄМОДІЯ СТРАТЕГІЙ ТЕКСТОТВОРЕННЯ В «ЗАПИСКАХ УКРАЇНСЬКОГО САМАШЕДШОГО» ЛІНИ КОСТЕНКО

У статті проаналізовано перший і єдиний прозовий текст видатної української поетеси Ліни Костенко з погляду стратегій текстотворення. Визначено, що народництво як стратегія текстотворення конкурує з модернізмом. Виявлено мовні та лінгвальні репрезентанти ключової стратегії: мовний пуризм, специфічну народницьку концептосферу, особливості функціонування сленгу в тексті.

Ключові слова: мовний пуризм, народницька концептосфера, сленг.

В статье анализируется первый и единственный прозаический текст выдающейся украинской поэтессы Лины Костенко с точки зрения стратегий текстообразования. Определено, что народничество как стратегия текстообразования конкурирует с модернизмом. Выявляются языковые и лингвальные репрезентанты ключевой стратегии: языковой пуризм, специфическая концептосфера, особенности функционирования сленга в тексте.

Ключевые слова: языковой пуризм, народническая концептосфера, сленг.

The article analyzes the first and the only prose text of the outstanding Ukrainian poetess Lina Kostenko in terms of the philology strategies. The folkness as a strategy of textbuilding competes with modernism. The language and lingual representations of the main strategies are learned, such as linguistic purism, specific conceptual sphere of folkness, the features of the slang functioning in the text.

Key words: linguistic purism, conceptual sphere of folkness, slang.

Художній дискурс живих класиків української літератури є надзвичайно важливим фактичним джерелом новітніх лінгвістичних досліджень. Традиційно поетів і письменників вважають нормалізаторами й кодифікаторами сучасної української літературної мови, адже й у традиційному, підручковому, дещо метафоричному, визначенні самого терміна «літературна мова» звучить: «... відшліфована майстрами слова».

Перший опублікований прозовий роман однієї з найвизначніших українських поетес вартий якнайприскіпливішого мовознавчого прочитання. Ліна Костенко належить до літературного покоління шістдесятників, а це значить, що її світогляд позначений народництвом. Услід за Соломією Павличко розуміємо термін «народництво» так: «Народництво – центральний термін української інтелектуальної історії, політики й культури – включає в себе широке коло понять. По-перше, народництво є політичною ідеологією... як правило, літературне народництво було генетично пов'язане з політичним і в свій спосіб його продовжувало. По-друге, народництво є способом художнього існування літератури, стилем або системою стилів. По-третє, народництво є способом теоретичного осмислення культури, формою її критики, культурним дискурсом» [2, с. 27-28].

Мета цієї студії – виявити суто мовні прикмети народництва у художньому дискурсі Ліни Костенко, а також визначити спосіб кореляції цієї стратегії текстотворення з іншою – модерністською.

Наратор «Записок» – це 35-річний мужчина, програміст за фахом. Від самого початку авторка визначає формат оповіді, що диктує спосіб добору лексико-семантичних засобів, адже соціолінгвістична характеристика ліричного героя задає й мовленнєві параметри. Це має бути щонайменше текстова стратегія модернізму. Однак від самого початку тексту стає зрозумілим, що задекларовані вік, фах і стать оповідача не позначаються на його мовленні. Програміст не вживає фахового сленгу, порушує нетипові для свого соціолінгвістичного портрету теми, зачасто вживає самовизначення себе як чоловіка (замість природних для чоловіків узагальнень про жінок), навіть читає газети.

Перед дослідниками постає цікаве завдання: простежити взаємодію традиційного народницького дискурсу письменниці та модерністських тенденцій, диктованих самим текстом твору.

Сленг, іншомовні слова, вульгаризми. Модернізм як стратегія текстотворення виявляється у відкритості до лексичних запозичень, європейської орієнтації, розкутому ставленні до раніше табуованих тем і лексики, у принципі мовної гри.

Програмісти є тією групою людей, які вдаються до вживання названої лексики найчастіше. Фаховий сленг програмістів є одним з найрозвинутіших і найактивніших.

Народництво ж виявляє негативне ставлення до цих тенденцій у мові. Ліна Костенко категорично проти вульгаризації мови:

«– До всіх перинатальних хвороб державності це й така халепа – вирости покоління, яким усе по фіт, – каже дружина.

– Чого це ти заговорила їхньою мовою? – не витримую я. – Де це бачено, щоб жінка говорила матом?!

– А це не мат, – спокійно пояснює вона. – Це воровська феня. І, мабуть, не випадково цьому суспільству прищеплено саме воровську феню, мову блатних низів, – щось є у ньому глибоко жлобське і безкультурне.

Сподіваюсь, мій син, мій хлопчик, дитя моєї любові, переросте цю феню і виросте інтелігентною людиною. Але ж поки він виросте, України може вже й не бути. Вся розчиниться у хамстві» [1, с. 107].

Ставлення Ліни Костенко до англіцизмів і решти лексичних запозичень в українській мові теж є однозначно негативним:

– «У нас уже є маркети й супермаркети. Холдіни, лізинги й консалтинги. Рейтинги, брифінги, автобани й хабвеї. Жлоб-шоу, фаст-фуді і сендвич-бари. Рейдери, трейдери, рокери, брокери, кліери, ділери, трасти і педерасті. Все як у людей. Презервативи можна по телефону замовити. Кілера найняти через інтернет. Місце у парламенті купити.

Ми унікальна нація. У нас хліборобів морили голодом. Режисери ставили спектаклі у концтаборах. Поетів закопували у вічну мерзлоту. У кого це є атомний саркофаг? А у нас є. Куди тим єгипетським фараонам, у них там у саркофагах мумії, а у нас в атомному живцем похований Валера Ходемчук. Хто сказав, що українці селянська нація? Натепер ми вже нація модерна, нація на атомному підігріві.

А ви думали, що Україна так просто. Україна – це супер. Україна – це ексклюзив. По ній пройшли всі катки історії. На ній відпрацьовані всі види випробувань. Вона загартована найвищим гартотом. В умовах сучасного світу їй немає ціни» [1, с. 120-121].

– «Киян ця мелодія не вставляє. Мимоволі і я вже звикаю до цієї огидної лексики. Живемо у липкій атмосфері звороднілого суспільства. Моральний лепрозорій розповсюджує коросту слів» [1, с. 290].

– «Моя дружина гарно вписується в дизайн іномарки, правда, її трохи дратує, що цей «Опель» розмальований емблемою фірми, так що ми їдемо і водночас її рекламуємо. Але що вдієш, реклам тепер більше, як дорожніх знаків, то колись був Ленін на кожному перехресті, а тепер тампакси й снікерси, шоколад «Корона» і презервативи «Дюрекс». Рекламні щити, білборди, мигтючі

літери світлових реклам: «Дихай вільно, живи мобільно!» – а чому й ні?» [1, с. 7].

Інколи це негативне ставлення набуває форми гострого сарказму, що виявляється в модерністському вживанні нетабуйованої та згрубілої лексики: «Свобода, рівність і блядство! – такий парафраз охлократії. Естетика нуворішів. Диктат грошових мішків. Моральний ексгібіціонізм придурків. На цьому постане література нового часу. На цьому розквітне шоу-бізнес. На цьому нові покоління втрачатимуть сенс життя» [1, с. 285].

Авторка, якщо й вживає сленгові одиниці у мовленні головного героя, то частіше з неприкритою іронією:

– «Мужчини зникають як явище. Їхнє місце посіли круті – ерзац, замітник, гібрид гамадрила й Шварценегера. Словом, еволюція вспак» [1, с. 10].

– «Тільки я, лох, очкарик, ніяк не звикну. Мені колега каже: «Ну, ти, блін, дайош». А я кажу: «Нормально», – і відчуваю, що не нормально» [1, с. 8].

Часом трапляються й такі, що вжиті з нейтральним семантичним колоритом, стилістично не марковані:

– «Це останнє діло, коли мужчина нічого не може вдіяти, у нас всі мужичини нічого не можуть вдіяти, я боюся, що моя дружина стане феміністкою і пошле мене на фіт» [1, с. 9].

– «Але я працюю, сім'ю утримую непогано, міг би, звичайно, краще, але я не продвинутий, фантазія моя не сягає далі належного заробітку за належний труд» [1, с. 8-9].

Подекуди Ліна Костенко намагається відтворити мову молодої людини технічної спеціальності, додаючи технократичних метафор, інколи термінів:

– «... не може перетравити цей інформаційний коктейль...» [1, с. 8].

– «Я вже підмінований тими дзвінками і звуками. Мегабайти моєї пам'яті привалила інформація. Борсаюся, як у пісках» [1, с. 13].

– «Теща дивиться на мене перелякано, вона боїться, що у нас розвалиться сім'я, і я піду наліво або зіп'юся. Ні те, ні інше мені не загрожує, я не жлоб, теща вдячно киває і варить нам смачні селянські обіди з наших міських інгредієнтів» [1, с. 7].

– «Відверто кажучи, я навіть зрадив цій пролонгації. Яюсь треба зібратися з духом, налаштуватись морально – все ж таки це Міленіум, дуже високий поріг» [1, с. 10].

Загалом, абсолютно негативне ставлення письменниці до абсцентної лексики і соціальних діалектів виявляється в тому, що вона ідентифікує їх як один лексичний шар: «Син, правда, вже матюкається, він ходить у дитячий садок, йому шість років. Ну, це в нього від Борьки, це пройде, переросте. Борька у них лідер, за кожним словом – «блін», «круто». Ну, і мій теж» [1, с. 7].

Народницькі роздуми про мову. Саме поняття «українська мова» належить до центральних

цінностей народницького світогляду, адже в історії України мова є маркером незалежності й державності. Ліна Костенко говорить про українську мову в майже мовознавчих і філософських категоріях: «У всіх країнах мови як мови, інструмент спілкування, у нас це фактор відчуження. Глуха ворожість оточує нашу мову, навіть тепер, у нашій власній державі. Ми вже як нацменшина, кожне мурло тебе може образити. Я ж не можу кроку ступити, скрізь привертаю увагу, іноді навіть позитивну, але від цього не легше. Бо в самій природі цієї уваги є щось протиприродне, принизливе. Людина розмовляє рідною мовою, а на неї озирються. Сина в дитячому садку задражнили, навіть Борька сказав: «Хохол». Україна – це резервація для українців. Жоден українець не почуватиметься своїм у своїй державі. Він тут чується самим фактом вживання своєї мови.

Але ж якщо мова – це Дім Буття, то чого ж ви мене виживаєте з мого власного дому?! Це бандитизм. Це імперський вірус. Це гарячка Ебола. У мене вже кров проступає з вух, коли я чую, як ображають мій народ. І хоч би ж російською говорили по-людськи, а то ж якийсь волапюк. Хочу на Канари» [1, с. 22-23].

Нерозривність соціального, політичного й культурного в темі мови – основна тенденція міркувань головного героя «Записок» про українську мову. Ліна Костенко порушує проблему суржикізації сучасного українського суспільства: «Бо стільки вже наговорено, до цілковитої втрати смислу. Та це й якоюсь мовою нелюдською, сурогатом української і російської, мішанкою, плебейським сленгом, спадком рабського духу і недолугих понять, від чого на обличчі суспільства лежить знак дебілізму, – а при чому тут я?» [1, с. 6].

Ставлення українців до державної мови, усвідомлення себе україномовною людиною – це друга навколомова проблема: «21 лютого. Міжнародний День рідної мови. Оскільки для не-громадянина найріднішою є не-мова, тобто не українська і не російська, а гібрид-ерзац-мішанка, то, може б, саме їй надати статус державної? Думаю, це дуже об'єднало б суспільство – єдина державна, на всіх рівнях функціонуюча мова. Общепонятний суржик на субстраті фені і мата» [1, с. 268].

Українська мова як фактор суспільного відчуження – третя мовно-соціальна проблема: «На роботі мене поважають, колектив нічого, спершу дивилися скося – думали, що я націоналіст, – у нас же так, якщо говориш українською, то вже націоналіст. А потім звикли, дехто й сам би вже перейшов, але ж це мало не акт громадянської мужності, як було за радянських часів, так і тепер» [1, с. 9]. Аж до радикалізму: «Недавно у Львові вбили композитора, сидів у кав'ярні з друзями, співали українських пісень. Навпроти п'яні молодчики горлали свою попсу, почули ненависну їм мову аборигенів і убили» [1, с. 16-17].

Лейтмотив усього топіку про мову – злиднений стан сучасної української мови на теренах власної

держави: «Він блискучий перекладач, але ж з мов живих на мову ледь животіючи, отже, по-сучасному мовлячи, – у що він інвестував своє життя?!» [1, с. 269].

Центральні поняття концептосфери народництва: Україна й історія. Найважливішим завданням народництва як психо-соціального типу людей є будівництво й відстоювання державної незалежності України в усі часи. Ретроспекція цього процесу, аналіз результатів (від здобутків до поразок) – перманентні теми народницького дискурсу. Говорити про державність часто означає й створювати її саму: «Власне, відбувалося творення специфічної «держави слова» – ідеальної реальності, вищої за реальність справжню. Мислення в рамках моделі «відродження» не було винятково українською прикметою. Аналогічні процеси й до того ж відбувалися в той самий час відбувалися в Ірландії...» [2, с. 32].

Наратор «Записок» надає оцінки історичним епохам: «Абияк жили мої батьки, і батьки моїх батьків, і всі гарні порядні люди у цій частині світу завжди мусили жити абияк...» [1, с. 6]. Він бачить безперервність історичного перебігу життя: «Знаєш, чому нашу історію не можна читати без брому? Не тому, що вона страшна, бували страшніші. Тому що вона при-ни-же-на. А відтак принизлива. У нас навіть відлік часу – від поразок і катастроф. Від війни, від революції, від Голодомору, від репресій, від Чорнобиля. Або як тепер – від виборів до виборів» [1, с. 223]. Час від часу вдається до філософствування, аж до афористичності: «Добре, що Господь увімкнув нам ближнє світло свідомості, бо якби дальнє, схибнутися можна» [1, с. 14]. Констатує істини: «Майбутнє щодня стає минулим. Вій» [1, с. 11].

Концепт Україна репрезентовано кількома лексико-семантичними полями.

Перше семантичне поле лексеми **народ**, яка зачасти безпосередньо пов'язана з займенником **ми**: «Наївний ми народ, українці. Мріємо про свободу в умовах глобалізації. Випустили свою гривню з князями й поетами, коли вже не треба ні історії, ні поезії. Любимо свою Україну, яка ще не вмерла, боремося за свою мову, яка вже вмирає. Залежні від усіх і від усього, будуємо незалежну державу» [1, с. 107]. Причому кореляція «народу» й «ми» відбувається так: український народ великий, але «ми», його складники, нікчемні. Наприклад:

– «У нас, коли проходять вибори, фальсифікати йдуть на мільйони. І ніхто нічого не перевіряє, навіть механізмів таких нема. Ми хто? Ми статисти духовної пустелі. Ми твинтики й шурупи віджилої системи, вона скрипить і розвалюється, продукти розпаду інтоксикують суспільство, і воно по інерції обирає й обирає тих самих. Великий народ обирає карликів, маріонеток, і що цікаво, – не він їх, а вони його сіпають за мотузочки у цьому політичному вертепі» [1, с. 15];

– «У маленького кримсько-татарського народу лідери є, а у такого великого, як наш, самі лише керівники та голови фракцій» [1, с. 56].

– «Ми» часто супроводжується присвійними займенниками – наш народ, свій дім, своя держава:

– «Пізно ми заходилися будувати свою державу. Європа об'єднується, ми знов не такі. Сепаратисти, націоналісти, самостійники. Випадаємо з концепції «історично обґрунтованої інтеграції Європи». Ми взагалі якісь історично не обґрунтовані для Європи. А даремно. Наші бренди відповідають європейським трендам» [1, с. 120];

– «Ми бездомні у своєму домі, ми безпритульні у своїй країні. А ті мертві, що тримали лінію оборони, – в історії вони є у свідомості їх вже немає» [1, с. 177]

Коли незадоволення собою («А чехи таки перемогли. Той небажаний їм ген директор подав у відставку. Це ж не те, що ми, – кого не нав'яжуть, терпимо. Цілковита громадянська анемія. Навіть колінного рефлексу нема» [1, с. 61]), своїм народом заострюється, наратор ніби протиставляє себе народові, виходить з нього, уживаючи займенник «цей»: «Я взагалі думаю, що й державу свою цей народ не може й досі побудувати, бо пережив велике історичне приниження» [1, с. 155].

Семантичне поле «народ» перетинається з іншими ключовими для концептосфери народництва поняттями, такими як «історія», «істина», «культура»: «Хоча навіщо про нього [народ – Т. М.] дбати? Він поганий. Він увесь вік стояв на колінах, він спить, у нього преаскудний менталітет, у нього жахлива історія, яку не можна читати без брому, у нього продажна інтелігенція, у нього немає еліти, він роздав своїх геніїв у сусідні культури, а сам сидить яко наг, яко благ, неконкурентоспроможний.

Я за все своє життя не наслухався таких пасквілів на народ, як наговорено при цій, з дозволу сказати, демократії. Навіть у радянському ідеологічному казані не варили в такій смолі українців.

У нас є два крени в не-істину. Крен апологетичний і крен в неогоці. Одні запевняють, що український народ найкращий, історія – найгероїчніша. Що у нас трипільці глечики ліпили, коли в Єгипті ще пірамід не стояло, танцювали триколінний гопак, коли у москалів ще й гармошки не було! А мова солов'їна і така пра-прадавня, що походить мало чи не від ханаанської. Та й узагалі, все і всі походять від України. Навіть Іспанія це, по суті, Жупанія, від слова жупан, – знахідка для гоголівського божевільного, його дуже цікавили іспанські проблеми. Етимологія України – «україна», бо украдена в Індії, перенесена через гори й доли і генута тут. Градус національного пафосу вказує на гарячку.

А інші вправляються в протилежному. Нації це нема, є недолугий етнос. Гетьмани його – запроданці, письменники – пристосуванці, культура неповноцінна, психологія рабська, національної гідності нуль.

А що робити мені? Я ж то, в принципі, запрограмований на щось інше» [1, с. 26].

Друге лексико-семантичне поле – **суспільство**: «Шизоїдний селъ свідомості заливає суспільство. Слово знецінилось. Мова втрачає пульс. Виникають якісь культи й культики. Речники порожнечі приколюються в епатаж. Увійшли в моду ялові молодички, що описують секс. Шибздики й симулякри викаблчуються в цинізмі. Той убрався в пір'я, рекламує презервативи. Той просторікує про оральний секс, той заповзявся писати виключно матом. А всі разом хочуть насясти на великих, витерти ноги об попередників, проголосивши у тональності язикакої Хвиськи: «Літератури у нас нема» [1, с. 105].

До іменника «суспільство» дібрано тільки негативні прикметники-означення: «Суспільство у нас важке. Конгломерат націй і антинацій, звиклий до стагнації і профанації, дискримінації і асиміляції» [1, с. 231].

Слово «суспільство» явно не належить до народницького дискурсу. Воно позначає не традиційне українство, а швидше наслідок історичних подій, що його модифікували: «Я гидую суспільством, – сказала дружина. – Воно тупе й жорстоке. Воно посттоталітарне, постгеноцидне. І постлюдське» [1, с. 259].

Третє семантичне поле – **нація**. Для Ліни Костенко «нація» – це передовсім репрезентація українців у світі, Україна очима іноземців: «Є обличчя нації. Не твоє, не моє, не чиєсь окреме. А портрет нації загалом, як він склався у рецепції світу. Та й у власних очах. «Народ без честі, без поваги», словами поета. Є ж якась причина, що портрет саме такий.

Пензель був у руках імперії.

А кому ти це поясниш? В галереї народів світу українці виглядають саме так. Сучасна історія наша не додала кращих рис» [1, с. 294-295].

Іменник нація виконує функцію парафразу для характеристики українців: «Українці з тих націй, які це вірять у заступництво своїх геніїв, у свої національні символи, у непорушність своїх святинь» [1, с. 91].

Іще письменниця подає дефініцію, самохарактеристику: «Скільки нас, людства, вже є на планеті? Мільярдів шість? І серед них українці, дивна-предивна нація, яка живе тут з правіку, а свою незалежну державу буде оце аж тепер» [1, с. 11].

Далі характеристики стають сумнішими: «Сумно все ж, коли твоя нація така безпорадна. Ледь що, зразу у відчай. А що, у світі все так ідеально? А живуть, «шахсей-вахсей» собі не роблять. А ми чого думаєм, що ми такі унікальні, або такі погані, або такі хороші, що такого, як оце у нас відбувається, і світ не бачив?» [1, с. 93-94].

Аж до найвищого ступеня негативної оцінки: «А наші нікого не проженуть. Поклекотять і стихнуть. Нація дуже хвора, швидко втомлюється. Цій нації кров уже не вдаряє в голову, вже виступає тільки холодний піт» [1, с. 50].

Знову спостерігаємо перехрещення семантичних полів «нація» і «мова» (вужче – мовна політика):

«Зробити з мови політику, за мовною ознакою дискримінувати націю – та розкажи це кому нормальному, не зрозуміє» [1, с. 353].

Лексико-семантичне поле **Україна** реалізується в тексті по-різному: від традиційної народницької метафори Україна-дівчина («Тут я вперше побачив свою майбутню дружину з білою пов'язкою на голові. Вона була худенька, аж чорна, на восьмий день голодування, але мені здалася прекрасною, як сама Україна» [1, с. 33]) до психіатричної метафори («Моя базова травма – Україна. І на це немає ради» [1, с. 123]). Україна може бути й цілком географічним поняттям, яке, однак, розглядається в суспільно-політичній площині: «Купив екологічну карту України – плямиста, як саламандра, вже ж нема де жити на цій землі. Все в завалах сміття, брухту, ядерних відходів, руйнівних енергій духу і болячок тіла, в суцільних зонах екологічного лиха, – то чого ж я надіюся на той Міленіум, на те оновлення людства?» [1, с. 22].

Ціла стратегія народництва всього твору може бути виражена однією фразою: «І я раптом подумав: якщо українці ще здатні на День гніву, то Україна буде. А якщо не здатні, то вже ні» [1, с. 75]. Боротьба – ось спосіб існування українського народництва. Тиша, спокій, задоволення станом речей є протиприродними. Можливо, ця фраза є девізом цілого покоління шістдесятників.

Також концепт «Україна» реалізується в тексті за допомогою лексем **держава**: «– Не піду, – сказала дружина. – Протестувати проти своєї держави?! – А вона ж не своя. Ми ж її передоручили будувати чужим. От вони й будують чужу, не нашу, антиукраїнську Україну» [1, с. 14] і **країна**: «... але все ж таки це моя країна, я тут виріс, я тут живу...» [1, с. 6].

Звісно ж, іменник **українці** також входить до складу зазначеного концепту: «– В Третє тисячоліття українці в'їхали з тим самим возом проблем, – каже він, – з набором дрімучих стереотипів, з комплексом меншовартості. Світ приймає нові виклики, вирішує нагальні проблеми, а вони все борсаються в тих самих, старих, нецікавих і неактуальних для світу.

Я мовчу. Мені наші проблеми актуальні.

Українські проблеми – це як чудовисько Амброза Бірса, – каже він. – Ти читав Амброза Бірса?» [1, с. 116].

Постколоніальний комплекс. Термін «постколоніальний комплекс» корелює з терміном «постколоніальний синдром». Постколоніальним синдромом часто називають наслідки радянської доби в діях і мисленні людей, це залишки радянського типу свідомості в громадянах сучасної України. Постколоніальний комплекс у такому разі – реагування однієї людини на наявний постколоніальний комплекс в іншій людині, ширше – захоплення дослідженням негативних рис радянської доби та її наслідків для України. Народники відчують образу за певні моменти в

історії України, борються з їхніми наслідками, номінуючи ці явища яскраво забарвленими конотованими лексемами.

Наратор оцінює глобальні наслідки української історії: «Предки мої, що ви зробили не так, що нащадки потрапили в таку халепу?

– Не мали письменників, чутних для світу, – каже він. – Не створили ні Божественної комедії, ні людської.

– Мова, – сказав я. – Віками дискримінована мова. Колоніальне становище» [1, с. 256].

Факт здобуття Україною незалежності, ейфорія від нього, відходять на другий план, бо на першому – негативний спадок радянської імперії: «І грудня, дев'ята річниця референдуму, коли на руїнах імперії постала наша Незалежність. Синій птах з перебитими крилами, майже до смерті зацьвований двоголовим орлом» [1, с. 11].

Це можуть бути поодинокі факти тогочасного життя, цілком нейтральні, без емоціонування: «Сиділи колись за залізною завісою, ловили кожен вісточку зі світу, – інформація була нашою здобиччю. Тепер ми – здобич інформації» [1, с. 13].

Це можуть бути сповнені почуттів, болю, образи висловлювання, що стосуються політичної ситуації сучасної України: «Я ніколи не дозволяв собі думати, що в Україні є п'ята колона. Але ж вона йде потопом по моїй душі! Раніше ж принаймні ненависть до українців хоч якось камуфлювала ся, а тепер тебе просто готові знищити: «Хотели свою незалежність? Вот вам!» Виїли Україну зсередини, як лисиця бік у спартанця, ще й дивуються – чого ж вона така скособочена? Чого кульгає в Європу, тримаючись за скривавлений бік? Всю обгризуть, як піраньї, і сипонуть врозтіч. Від України залишиться тільки скелет» [1, с. 23].

Констатація фактів-наслідків посттоталітарної доби:

– «Нова каста з'явилася у нашій незалежній країні – Ті, кого охороняють» [1, с. 16].

– «Ніяк не створюють Монумент Незалежності. Проектів базато, художніх ідей чортма. Митців наших повбивали, мистецькі школи знищили. Старі соцреалісти вийшли в тираж, нові Праксителі ще дозріли» [1, с. 17-18].

Одвічний пошук національної само ідентифікації, система координат «свій – чужий», відчуження від зла, протиставлення йому себе – один із ключових векторів постколоніального комплексу: «... у паспортах національність не вказана, так що тепер будь-яка погань називається українською – «українська мафія», «українська корупція», «українська проституція». Шахраї, злодюги, держиморди й політикани, бюрократи й нуворіші, затхлий спадок імперії, потолоч зужитих ідеологій – все приписується цьому народові, який уже й не знає, що з ним діється і в які Бермуди попав» [1, с. 24].

Інколи постколоніальний дискурс набуває гендерного забарвлення: «Мужчини імперських націй мислять категорією сили. Мужчини

поневоленіх, але гордих, нації мислять категоріями свободи. А такі, як оце ми, все надіються, що якое воно буде. Не буде. Люди, які пережили критичну масу принижень (і стерпіли!), не можуть бути повноцінними громадянами. Фактично я теж неповноцінний громадянин, бо я терплю» [1, с. 96].

Окремий аспект – вислови про Росію як про одвічного й неприкритого ворога України. Лексика цих висловлювань відверто згрубіла, агресивна, далека від політичної коректності:

– «Мені допекло приниження, ця одвічна дискримінація нації. Росіянам теж багато що допекло, але вони – імперія, вони все одно певні, що Росія приречена на велич. А ми приречені на Росію. Ми завжди на когось або на щось приречені. Від того й комплекс меншовартості. Манія величі – це хвороба. Комплекс меншовартості – теж хвороба. Тільки це гірша» [1, с. 118];

– «Росія – це великий спрут. У всіх, до кого вона привалилася боком, мертвіє тіло нації» [1, с. 255].

Висновки народницьких міркувань про новітню історію України часто песимістичні, сповнені відчаю й самонезадоволення:

– «Був геноцид, був лінгвоцид. А це вже, по суті, етноцид – відняти у поліщуків Полісся і розсіяти їх по світу» [1, с. 213] – говорить Ліна Костенко про Чорнобильську зону;

– «Така наша посттоталітарна доля – говорити про дружбу на цвинтарях» [1, с. 214].

Як бачимо, Ліна Костенко залишається вірною народницькому дискурсові, ідеалам шістдесятництва, навіть моделюючи новітню сучасність вустами молодика-програміста. Ідіолект письменниці

виключає будь-яку можливість уживання модерністських, а тим більше постмодерністських, стратегій текстотворення, починаючи від цілковитого неприйняття певних шарів лексики (жаргонів, сленгів, абсцентних слів) до традиційної народницької концептосфери й традиційних народницьких тем.

У тексті «Записок» знаходимо прямі вказівки на те, що модернізм (тим більше – постмодернізм) є чужою естетикою і філософією для Ліни Костенко: «Це вже навіть не епатажна література, а блювотина. – Тутешній постмодернізм – це капітуляція, – сказала дружина. – Все post і post. Треба, щоб хтось уже вистрелив зі стартового пістолета» [1, с. 106].

Базовий для постмодернізму принцип мовної гри, навіть традиційна від часів еллізму іронія, є неприйнятними для авторки: «А я, а моє покоління... Нас тільки й вистачило, що на скепсис і на іронію. А скепсис – як сепсис для цієї нації в її теперішньому становищі. Іронія гірка, як абсент. От вона й дивиться в різні боки, як ті двоє на картині Дега» [1, с. 262].

До речі, поняття «покоління», навіть «протистояння поколінь» – це теж один з базових пунктів народницької стратегії. Авторка робить перекладачем-шістдесятником батька головного героя твору. Всі компліментарні висловлювання щодо шістдесятництва, а їх чимало в тексті, – це компліменти своєму поколінню, собі самій.

Перспективою подальших досліджень цього напрямку може стати вивчення модернізму й постмодернізму як стратегій текстотворення в художньому дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Костенко Л. Записки українського самашедшого / Ліна Костенко. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. – 416 с. – (Перлини сучасної літератури).
2. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі : [монографія] / Соломія Павличко. – 2-ге вид., переробл. і доп. – К. : Либідь, 1999. – 447 с.

© Монахова Т. В., 2012

Дата надходження статті до редколегії: 22.03.2012 р.

МОНАХОВА Т. В. – к.філол.н., доцент, докторант НаУКМА.

Коло наукових інтересів: лінгвістика тексту, когнітивна лінгвістика, неориторика.